

«Κρυφό σχολειό» : Θρύλος ή ιστορική πραγματικότητα

/ Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες

Το δημοτικό τραγούδι που αποτυπώνει τον καημό των Ελλήνων πως «ο ήλιος εσκοτίδιασε και το φεγγάρι εχάθη» δείχνει την πολιτική και οικονομική δύναμη του Γένους στο ναδίρ. Ωστόσο οι πνευματικές και ψυχικές δυνάμεις του Ελληνισμού σύντομα θα βρεθούν στο ζενίθ. Φυσικά η παιδεία δεν θα μπορούσε να μην επηρεαστεί από την σκλαβιά που οι συνέπειες ήταν έντονες και καταστροφικές.[1] Η ανάγκη ανάκαμψης του Γένους μέσα από την αυτήν συνειδητοποιήθηκε πρώτα από την Εκκλησία, η οποία και θα αναλάβει την εκπαίδευση του Ελληνισμού.[2]

Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε πως προφανώς το σκοτάδι που αναφέρει το δημοτικό τραγούδι δεν ήταν τόσο πυκνό διότι παρά την γενική αμάθεια και τον πνευματικό μαρασμό[3] υπήρχαν και ανώτερες σχολές και σχολεία που λειτουργούσαν κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Πρώτος ο Πατριάρχης Γεννάδιος Σχολάριος ιδρύει το 1454 την Ακαδημία στην Κωνσταντινούπολη που φέρει το όνομά του και που θα αποτελέσει το φυτώριο των μελλοντικών διερμηνέων της Πύλης. Επίσης στις μεγάλες πόλεις όπως το Ιάσιο, Σμύρνη, Πάτμο, Χίο, Κυδωνίες, Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Δημητσάνα, Αιτωλικά κ.αλλ. λειτουργούν ανώτερες σχολές.

Στις μικρές κοινότητες, όπου δεν υπήρχε πρόσβαση σε σχολές και δεν υπήρχαν εκπαιδευτικοί, τον ρόλο του δασκάλου θα παίξει ο ημιμαθής ιερέας. Μάλιστα ακόμα και σήμερα τον ιερέα στη Κύπρο τον λένουν δάσκαλο.[4] Σε αγροτικές περιοχές θα λειτουργήσουν σχολεία σε υποτυπώδη μορφή, μέσα σε ναούς και μοναστήρια. Αυτά θα αποτελέσουν τα λεγόμενα « κρυφά σχολεία» που θα μάθουν στα Ελληνόπουλα τα *κολλυβογράμματα*,[5] υποτυπώδεις γνώσεις γραφής και ανάγνωσης. Ο φορέας της εκπαίδευσης *εκκλησία* θα προωθήσει τα γράμματα μέσα από τα βιβλία της *λειτουργικής*, το μέσο που είχε στην διάθεσή της.

Αν μεταφερθούμε νοερά στην εποχή, σκεφτούμε την μορφολογία του εδάφους, τις ορεινές και νησιωτικές περιοχές, την δυσκολία των μετακινήσεων, το γεγονός πως οι ιερείς είναι και αγρότες και κτηνοτρόφοι θα αντιληφθούμε γιατί τα μαθήματα γίνονταν τις βραδινές ώρες και απαιτούνταν κόπος από τους μαθητές για να διανύσουν την απόσταση προς τους ναούς- σχολεία οπότε εξηγείται η παρουσία του φεγγαριού στο γνωστό εξάστιχο « Φεγγαράκι μου λαμπρό».[6] Στις δύσκολες αυτές εποχές με τόσους κινδύνους και τον φόβο του Τούρκου,[7] σίγουρα πολλοί ναοί λειτουργούσαν ως σχολεία χωρίς ειδική άδεια από τον κατακτητή ωστόσο δεν γνωρίζουμε αν υπήρχε σαφής απαγόρευση της εκπαίδευσης από το Οθωμανικό κράτος. Εικάζουμε πως αν υπήρχε απαγόρευση θα ήταν σε περιορισμένη έκταση ειδικά σε περιόδους κρίσης.[8] Ο Γεδεών μας λέει χαρακτηριστικά ότι « *εγίγνωσκεν η τουρκική κυβέρνηση και ανεχομένη σε ομαλές καταστάσεις δεν εμπόδιζε το εκπαιδευτικό έργο*».[9]

Σε γενικές γραμμές δεν υπάρχουν στοιχεία περί ύπαρξης ή μη του « κρυφού σχολείου».[10] Ο μύθος για το κρυφό σχολείο που θα διχάσει ιστορικούς και *εκκλησία* είναι μεταγενέστερος και σύγχρονος του Αγώνα. Θα ξεκινήσει από τον

Γερμανό φιλέλληνα Iken που στο έργο του Leukothea μιλά για *απαγόρευση σχολείων* επί Τουρκοκρατίας, βασισμένος στα λεγόμενα του λόγιου Κανέλλου στην προσπάθειά του να δικαιολογήσει τον πνευματικό μαρασμό της Ελλάδας.[11] Οι φιλέλληνες σαφώς διακείμενοι εχθρικά στον Οθωμανικό παράγοντα θα επικρίνουν του *βαρβάρους* Τούρκους που αρνούνται την μόρφωση στους κατακτημένους Έλληνες.[12]

Στην πραγματικότητα δεν γνωρίζουμε πώς ακριβώς διαμορφώθηκε ο *μύθος*. Ξέρουμε όπως ποιοι παράγοντες βοήθησαν στην εξάπλωσή του. Ο *ρομαντισμός*, ο *φιλελληνισμός*, η *λαογραφία* θα γίνουν το πρόσφορο κλίμα για την διάδοση του.[13] Κυρίως οι προσπάθειες των λογίων να δημιουργηθεί μια λαϊκή παράδοση,[14] και των πανεπιστημιακών που με την σύσταση του Πανεπιστημίου της Αθήνας σε πανηγυρικούς λόγους αποδίδουν την διατήρηση της παιδείας ως αποτέλεσμα βαθιάς αντίστασης με την εξουσία.[15]

Ο *μύθος* θα ολοκληρωθεί με την αρωγή της ποίησης και της ζωγραφικής. Ο Γύζης θα προσφέρει την ρομαντική εικονογράφηση, θα οπτικοποιήσει τον *εθνικό συλλογικό μύθο*. [16] Έστω κι αν το *κρυφό σχολειό* αποτελεί παραμύθι ο πίνακας είναι ένα γεγονός που κάνει το παραμύθι ιστορία και θα εμπνεύσει τον Ι. Πολέμη « *Απ' έξω μαυροφόρα απελπισιά, πικρής σκλαβιάς χειροπιαστό σκοτάδι, και μέσα στη θολόκτιστη εκκλησιά, στην εκκλησιά, που παίρνει κάθε βράδυ την όψη του σχολειού.....*» τον πλέον καλύτερο αγωγό του μύθου.[17] Ο πίνακας που για τον Λίνο Πολίτη συντήρησε το *ιστορικό ψέμα* θα αποτελέσει κομμάτι της ιστορίας της πατρίδας μας. Εν κατακλείδι μπορούμε να πούμε πως ο *μύθος* είναι αποτέλεσμα της αλληλουχίας παιδεία - εθνική αποκατάσταση.[18]

Ωστόσο δεν πρέπει να ξεχνούμε και περιπτώσεις όπως αυτή του Κοσμά του Αιτωλού που περιόδευσε στις κατακτημένες περιοχές έχοντας ως κεντρικό άξονά του κηρύγματός του την σημασία της παιδείας και την ίδρυση σχολείων.[19] Προέτρεπε κάθε επίσκοπο όπως ιδρύσει σχολεία, βοηθήσει τους δασκάλους και τους άπορους μαθητές.[20] Περιέγραφε με πάθος ιστορίες από την αρχαία Ελλάδα και του Βυζαντινούς βασιλείς για να αποδείξει πως όντας απόγονοι ενδόξων ανδρών θα απελευθερωθεί το *Γένος*. [21]

Τα διαθέσιμα μέσα της *Εκκλησίας* για την εκπαίδευση ήταν χρήματα, βιβλία, τυπογραφεία, αίθουσες, μονές, ναοί, προστασία, εποπτεία και υποτροφίες. Θεωρείται λογικό η παιδεία να λάβει χαρακτήρα ανάλογη του φορέα της. Πνεύμα συντηρητικό, θρησκευτικό με στόχους την «*θεραπεία των θεολογικών γραμμάτων και την ηθικοπλαστική διαμόρφωση του ανθρώπου*».[22] Οι ταυτόχρονα κληρικοί και δάσκαλοι σε συνεργασία με τους *προεστούς* φροντίζουν για την ίδρυση σχολείων. Αρωγούς στο έργο είχαν τους Έλληνες του εξωτερικού που διέθεσαν

χρήματα για την πνευματική αφύπνιση του Γένους. Επιπλέον οι παροικίες με πρώτη τη Βενετία, το πανεπιστήμιο της Πάδουας, τις Ακαδημίες των Παραδουνάβιων περιοχών θα προσφέρουν δωρεάν βιβλία.[\[23\]](#)

[\[1\]](#) St,Runciman, οπ.π., σ. 245.

[\[2\]](#) Ν. Ζαχαρόπουλου, *Η παιδεία στην Τουρκοκρατία*(Θεσσαλονίκη, εκδ. Πουρνάρα, 1998)σ. 16.

[\[3\]](#) Ι.Χασιώτη, οπ.π, σ.87.

[\[4\]](#) Ι. Χατζηφώτη, *Άνθη ευλαβείας*, οπ.π., σ. 17.

[\[5\]](#) (από την εντύπωση του ολίγου που δίνουν τα κόλλυβα) *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, λήμμα , *κολλυβογράμματα*, οπ.π.σ, 731

[\[6\]](#) Κ.Βοβολίνη, *Η Έκκλησία εις τόν άγώνα τής έλευθερίας* (Αθήνα: Π. Κλεισιούνης, 1953. σ. 46.

[\[7\]](#) Ν. Ζαχαρόπουλου, οπ.π. σ. 37.

[\[8\]](#) Α.Αγγέλου, *Το κρυφό σχολειό: χρονικό ενός μύθου*(Αθήνα: Εκδ. Εστία, 1997)σ. 15.

[\[9\]](#) Α.Αγγελο, οπ.π.,σ22-23.

[\[10\]](#) Α. Αγγέλου,οπ.π., σ. 13.

[\[11\]](#) Στ.Παπαγεωργίου, οπ.π., σ. 114.

[\[12\]](#) Στ.Παπαγεωργίου, οπ.π., σ. 113.

[\[13\]](#) Α.Αγγέλου, οπ.π., σ. 35.

[14] Α.Αγγέλου, οπ.π, σ. 16.

[15] Α.Αγγέλου, οπ.π, σ. 21.

[16] σε γράμμα του αναφέρει την περιγραφή του έργου και τον συμβολισμό του. « ήθελα να παραστήσω μυστηριώδη πράξιν εις σκοτεινό υπόγειο». την οποία εμπνεύσθηκε από την πατρίδα του την Τήνο Ν.Γύζη , Επιστολαί, επιμ Γ.Δροσίνη και Λ.Κορομηλά, εκδ. "εκλογής" 1953..

[17] Α.Αγγέλου, οπ.π, σ. 58-62.

[18] Α.Αγγέλου, οπ.π.σ, 80.

[19] Κ.Βακαλόπουλου, οπ.π.,σ. 96.

[20] ΒΧαραλαμπίδου, Η πνευματική αναγέννησις του υπόδουλου Ελληνισμού: επί τη 150^η Επεετείω της Εθνικής Παλιγεννεσίας (Αθήνα : Χριστιανική Ενωσις Εκπαιδευτικών Λειτουργών, 1971)σ. 11-12.

[21] Κ.Βοβολίνη, οπ.π., σ.71.

[22] Ν.Ζαχαρόπουλου, οπ.π., σ. 41.

[23] St.Runciman, οπ.π., σ. 245-255.